

I

Неспокійно було в Україні. Од села до села переходили звістки про те, що швидко мають прийти запорожці визволяти людей від польського панування. Багато парубків, которі були завзятіші, тікали тоді від панів та мандрували на Січ, щоб битися за рідний край разом з запорожцями. По селах та по містах люди напружено прислухалися до всякої звістки, хвилювались і юрбами вибігали назустріч всякому подорожньому.

Вже не вперше з Запорозької Січі прилітали в Україну орли-запорожці на поміч поневоленим братам. Приводив їх Лобода, приводив Тарас Трясило, і Павлюк, і Остряниця, і багато інших ватажків, так що от уже піввіку, як мало не щороку повставала на поляків то Правобережна, то Лівобережна Україна. За ті повстання поляки люто помщалися й на козаках, і на селянах, та, проте, своєю помстою вони тільки драгували наших людей, гартували їхні душі та збільшували у них бажання скинути з себе нестерпуче панське ярмо й вибитись на волю. Надія на перемогу над поляками не вгасала в Україні; вогонь повстання жеврівся під попелом попалених поляками українських сіл, і

досить було невеликого вітру з Запорозької Січі, щоб той вогонь знову палахнув полум'ям.

У такі часи одного літнього вечора 1648 року до села Ступанівки, що простяглося своїми зеленими садками понад річкую Бугом, наближалося двоє подорожніх. Ті подорожні були одягнені старцями, а проте, йшли бадьоро, як ходять козаки.

Не встигли ще невідомі наблизитись до першої од краю села хати, де жила стара удова Нечаїха, а вже назустріч їм із села вибігли й старі й малі, бо всім хотілося довідатись, чи не з Запорожжя подорожні, та розпитати, чи не чули вони про їх синів, батьків та чоловіків, що пішли на Січ.

Всі селяни один перед одним закликали невідомих старців до своїх хат, та тільки ті не хотіли йти ні до кого, а сіли на призьбі під хатою Нечаїхи і попросили напитись.

Випивши півгличика сирівцю, що стара жінка винесла їм з хати, старіший з невідомих передав гличика товаришу, а сам звернувся до Нечаїхи:

— Дай, Боже, вам, тітко, за вашу ласку скоріше побачити вашого сина Данила.

Стара Нечаїха аж руками сплеснула, почувши, що подорожні знають її сина. Вона сіла поруч гостя і вчепилася своїми старими руками у його плече, неначе страхаючись, щоб той не втік од неї.

— Ти знаєш його? — почала вона говорити поспішаючись. — Ти бачив мого Данила? Розваж же мене, серденько, скажи про Данила — чи живий він, чи здоровий?

— А як його не знати, твого Данила, — одповів подорожній, — коли його вже вся Україна знає. Два тижні, як твій син вирядив нас сюди. Звелів і тобі вклонитися та переказати, що за тиждень і сам прибуде.

— Дай же тобі, Боже, здоров'я, чоловіче добрий, за твою радісну звістку! — плакала з радощів квола жінка. — Пошли, Боже, тобі щастя й долю! Я його, мого голубонька, вісім років не бачила, — думала вже, що й на світі немає!.

Тим часом молодший подорожній вдався до селян:

— Що ж, люди добрі, як тут у вас? Чи на себе та на своїх дітей працюєте, чи про панів дбаєте та кривавим потом обливаєтесь?

— Де вже там на себе! — озвалися люди з юрби. — Звичайно, на панів робимо!

— Ну, а церкви у вас вільні? У титаря ключі од церкви? Чи, може, у жида?

— Та не в кого ж, як не в жида! — обізвався похмурий на вигляд чоловік. — От дитину мені хрестити треба, а жид за те, щоб одімкнути церкву, три копи грошей править! А де мені взяти?

Чорні брови подорожнього збіглися докупи, заховавши собою глибоку зморшку, що розрізувала його чоло надвоє, очі ж його палахнули лютиим вогнем.

— А ти ж йому кланявся? — спитав він селянина.

— Поклонишся, як немає грошей! Бодай вже він не діждав удруге!

Невідомий схопився з призьби і з обуренням гукнув до натовпу:

— А доки ж ото ви будете ходити у ярмі? Доки будете своєю працею ворогів годувати? Доки будете терпіти наругу над нашою вірою й над церквою Божою? Чому не беретеся до розправи?

Проміж селянами пробіг гомін. Всі злякано озиралися, а один з юрби навіть радив тікати од подорожніх, поки панські прибічники не почули того, що він говорить.

— Зайці ви легкодухі! — грізно гукав до юрби подорожній. — Хіба не чули ви, що вже вилетів з-за порогів орел з орлятами? Не чули того, що вже гетьман наш, Богдан Хмельницький, з запорожцями двічі побив лядське військо і побрав у полон їхніх ватажків? Не чули, що стає вся Україна за волю свою та віру православну?

— А як ти теє знаєш? Од кого чув?

Подорожній скинув сіряк, що був у його згорнутий за плечима, вийняв з сіряка шаблю і, витягши її з піхов, підняв угору, щоб всі бачили.

— Ось від кого знаю! — сказав він здивованому мирові. — Бачите, по шаблі кров запеклася? Ми обоє з побратимом — січовики і власноручно рубали ворогів у бойовищах.

Поміж селянами пішов радісний гомін, а проте, були й такі, що не вірили:

— Оповідай нам, як все було, тоді повіримо тобі.

— То слухайте! — почав козак. — Хмельницький Богдан утік з Чигирина на Січ і змовився там

з добрими товаришами — Перебийносом, Нечаєм, Богуном, Небабою, Ганжою й іншими, щоб визволити Україну з-під лядської кормиги і повигонити з нашого краю всіх наших ворогів. От і вийшли ми з Військом Запорозьким з Січі та, добувши Кодака, пішли до Жовтих Вод, назустріч польському війську, що йшло з сином коронного гетьмана Потоцького. А перестрівши там те військо, знищили його до одного чоловіка.

Люди загомоніли неймовірно:

— Це вже ти щось не теє... Де ж пак, щоб до одного чоловіка!

— Не вірите? Ну то розкажу, як було... Наш Хмельницький з біса розумний! Він вирядив Перебийноса з козаками у Княжі Байраки, щоб там, позад польського стану, покопати рівчаки та ями та поробити з дубів засіки, а сам ударив на Потоцького спереду. Поки билися, Богун умовив драгунів, — а ті драгуни всі були з наших земляків, — щоб вони не били на свою віру, а переходили на наш бік, а тут ще й реєстрові козаки, що були з Барабашем, вбили його та теж до нас прилучилися. Тоді Потоцький налякався та й потяг до Княжих Байраків... Аж там — засіки та ями, та ще й Перебийніс з козаками! Загнали ми лядське військо у ями та рівчаки, здавили його з усіх боків та й вигубили до останнього жовніра!

— І Потоцького?!

— Потоцького підвели з долу пораненого, так і він другого дня дійшов... От як ми віддячили ляхам

за те, що не хотіли з нами по правді жити! Чимало товаришів під той час уславилося, а найбільше над усіх уславився Нечай Данило. У нього шабля як дві моїх — важка, що я й не підніму її, а він нею косив ворогів, немов траву на покосі... Куди не кинеться своїм конем вороним, скрізь купи ворожого трупу виростили!

— О, наш Данило неабиякий молодець, — радісно гомоніли селяни. — Над нього немає другого козака.

А стара Нечаїха згорда дивилася на всіх, немов говорила: «Це я вигодувала такого велетня, що дужчого й сміливішого над нього й на світі немає».

— Ну далі, далі говори! — гукали з юрби.

— А далі те ж саме було й під Корсунем, де стояли з великим військом два польські гетьмани — Потоцький та Калиновський. Усе їх військо ми вигубили, а обох гетьманів у полон забрали та віддали татарам у неволю. З-під Корсуня наш гетьман привів військо в Білу Церкву, а полковників порозсилав на всі боки, щоб підняти людей, повигонити з України всіх ляхів і жидів та зібрати велике військо. От і пішли: Перебийніс — на Полтавщину, Небаба — на Чернігівщину, Богун — на Поділля, а Нечай — на Брацлавщину.

— Слава тобі, Боже! — загомоніло навкруги.

— Тепер незабаром і нас визволять!

— Кого ж це вам ще треба дождити? — знову скрикнув у запалі невідомий. — Війська польського тепер немає аж до Варшави, а отсих кілька десятків

жовнірів, що пан ваш держить при собі, невже ж ви самі не подолаєте? Хто хоче бути вільним, той сам собі повинен добувати волю! Нема чого на інших покладатись! Беріть до рук зброю, яка в кого єсть, а в кого нічого нема, той нехай загострить кілок або візьме до рук хоч кийок добрий! От, як смеркне, збирайтеся всі сюди, то я й поведу вас!

— Скажи ж нам, хто ти єсть?

— Запорожець Морозенко, та й годі! Той самий, що засипає ворогам морозу за шкуру!

Оповідання Морозенка та його запальні речі осяяли світлом і зміцнили душі пригноблених людей. Всі схаменулися й зрозуміли, що воля у їх власних руках. У ту ж ніч заблищали ножі й почалась розплата з гнобителями за всю кривду. Не встигли ще проспівати перші півні, як село було вже вільним і славило запорожців, оборонців волі й козацької слави.

II

У чистому полі, на широкому роздоллі, ледве помітним шляхом, їхала на добрих конях ватага козаків. Попереду тих козаків у червоних жупанах, сяючи на сонці дорогою зброєю, басували кіньми славні побратими Данило Нечай та Іван Богун.

Ці два запорозькі ватажки мали кожен окрему вроду і вдачу: Нечай був велетень, що його не вся-

кий кінь видержував на собі; Богун же був не дуже великий, але кременний і такий дужий, що роздратованого бугая спиняв за роги; Нечай був веселий та жартливий гультяй; Богун же трохи суровий і гульні не любив; Нечай нічого не страхався і, воюючи, кидався на ворога осліп; Богун же завжди обмірковував, яким би то чином здолати ворога так, щоб і самому лишитися цілим, і не вигубити товариства...

Запорожці дуже любили Нечая за його щиро козацьку вдачу і дуже поважали Богуну за його спритний розум. Ніколи не було кращого побратимства для військової справи, як побратимство Нечая з Богуну, бо Богун давав Нечасві поради, як перемогти ворогів, а той перемагав.

Обидва козаки давно покинули рідні оселі й пішли на Січ, бо тільки там і була воля, звідтіля тільки й можна було допомагати рідній Україні. Не було жодного повстання, щоб у йому побратими не брали участі. Вони ходили на поляків, на Крим та на турецькі землі, і в тих походах та війнах Богун не один раз рятував свого шпаркого побратима од смерті.

Така була пора, коли чигиринський сотник Богдан Хмельницький підняв повстання проти поляків.

Хмельницького побратими знали добре. Він для січовиків був свій. Через те, коли Хмельницький прибув до Січі збирати товариство, Нечай та Богун перші приєдналися до нього і під час всієї війни ставали йому у великій послузі.